مروری نقادانه بر

دو اتر پژوهشی دانشگاهی در غرب

درباره مهدویت

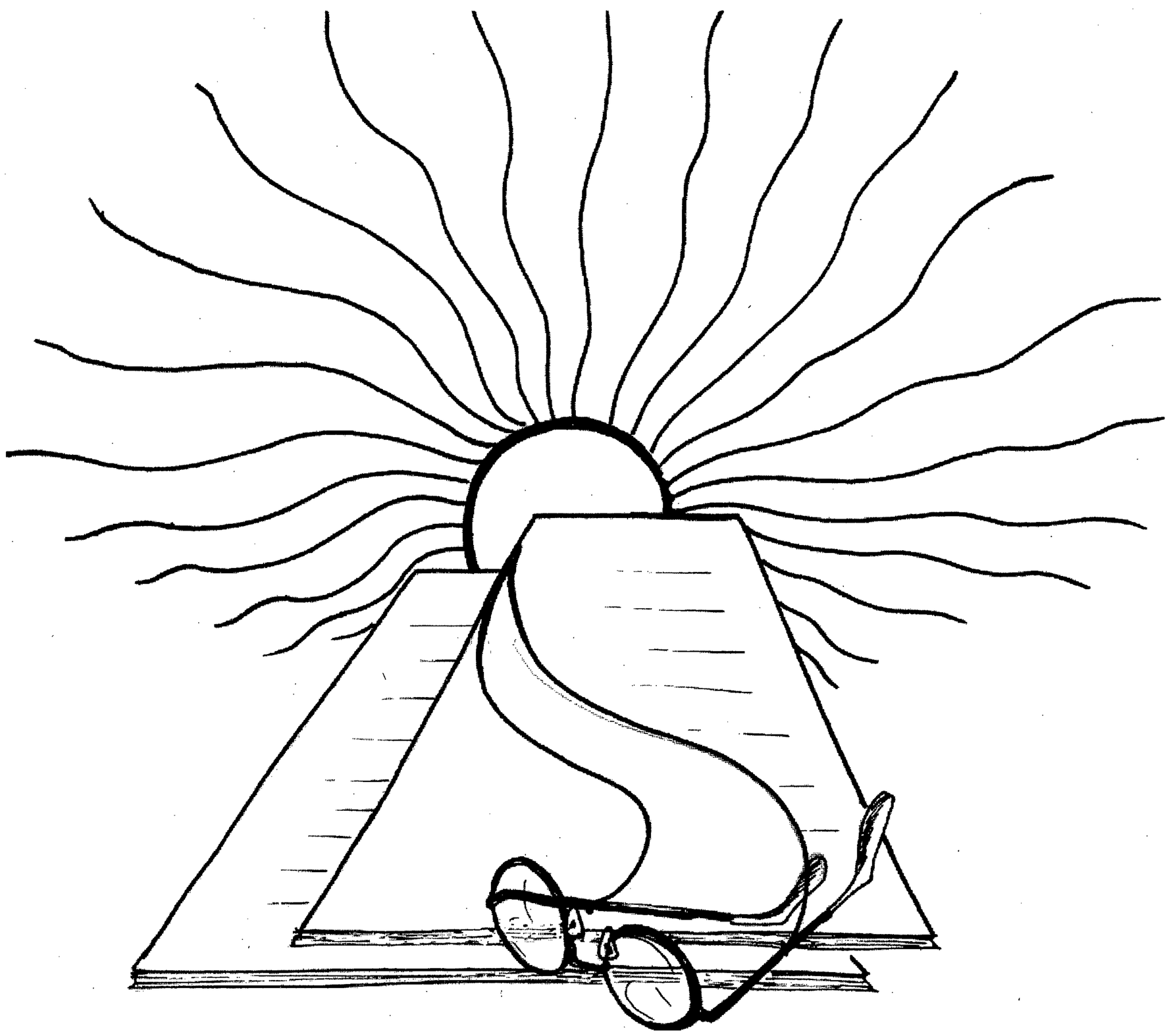

دکتر سید محمد تقی آیت اللهی

مقاله حاضر دو اثر علمی دانشگاهی در غرب را که درباره مهدویت نوشته شده مرور کرده و نقادی می‌کند. این دو اثر را یکی از اساتید مسلمان شیعه بنام دکتر عبدالعزیز عبدالحسین ساشدینا تحقیق کرده است. اثر اول که برخاسته از پایان نامه دوره دکتری اوست، مطالعه ای جامع درباره عقیده مهدویت به عنوان منجی اسلام است که راهنمایی ارزشمند برای طلاب علوم دینی و اسلامی و دانشجویان تاریخ و سیاست به شمار می‌آید و این اعتقاد کلیدی و تکامل آئین آن را در منابع اصیل امامیه بررسی می نماید.

اثر دوم، به بررسی جایگاه رهبری عادل در تشیّع در دوران غیبت کبرای آن حضرت می‌پردازد و نظریه سیاسی اجتماعی شیعه را در این دوران موشکافانه تبیین نموده و آن را در چارچوبِ ولایت مطلقه فقیه ارائه می‌دهد و سیر تاریخی موضوع را از آغاز غیبت تا عصر حاضر با توجه به آراء فقهای معاصر و در پرتو تشکیل نظام سیاسی ایران در پی انقلاب اسلامی معاینه می‌نماید. در این مقاله هر دو اثر مورد نقادی قرار گرفته و زمینه را برای ترجمه کامل آن دو فراهم آورده است.

تا حدود سه دهه پیش بیش‌تر پژوهش‌ها دربارهٔ تشیع در جوامع غربی و به دست پژوهشگران مسیحی و یهودی انجام می‌گرفت و کرسی‌های درسی دانشگاهی دربارهٔ این موضوع، نیز در این جوامع در اختیار دانشمندان و استادان آن‌ها بود. یافته‌های این گونه پژوهش‌ها نیز از روش‌های مکانیسم تاریخی استفاده می‌کرد و محتوای آن‌ها هم اساساً بر منابع دست دوم تکیه داشت.

در سال‌های (۱۹۸۱ و ۱۹۸۸) دو اثر پژوهشی در غرب منتشر شد که نویسندهٔ هر دو، از مسلمانان شیعه و مقیم غرب است. وی دکتر عبدالعزیز عبدالحسین ساشدینا، نام دارد که در سال (۱۹۴۲ میلادی) متولد شده و اصالتاً از شیعیان اثنی عشری آفریقاست. او تحصیلات دورهٔ کارشناسی خود را در ایران گذرانده، دورهٔ دکترای مطالعات مذهبی را در دانشگاه تورنتوی کانادا سپری کرده و در سال ۱۹۷۶ از پایان نامهٔ خود که دربارهٔ مهدویت می‌باشد، دفاع کرده است[۲]. وی به زبان‌های فارسی، عربی و انگلیسی آشنایی کامل دارد و سیر پژوهش خود را در این زمینه ادامه داده و نخستین اثر خود را به صورت کتابی بر پایهٔ تحقیقات دورهٔ دکتری خود، منتشر کرده است[۳] (که در این نقد از آن به عنوان «اثر اول» یاد می‌شود). او پس از آن، طرح پژوهشی دیگری را آغاز می‌کند و چندین دورهٔ فرصت مطالعاتی را در ایران، عراق و اردن می‌گذراند که نتیجهٔ آن به صورت کتاب دیگری منتشر می‌شود.[۴] (در این نقد آن را «اثر دوم» می‌نامیم.) او مقدمه این اثر را با این فراز از دعای افتتاح پایان می‌برد: «اللهم انا نرغب الیک فی دولة کریمه تعزبها الاسلام و اهله و تذل بها النفاق و اهله و تجعلنا فیها من الدعاة

الی طاعته والقادة الی سبیله و ترزقنا بها کرامة الدنیا والاخرة».

وی اثر اول را به فاطمه، همسرش و اثر دوم را به ساحت مقدس حضرت ولی عصر(عج) (السلطان العادل المنتظر) تقدیم می‌کند و از دو پسرش علی‌رضا و محمدرضا که او را در این پژوهش همراهی کرده‌اند، سپاسگزاری می‌نماید.

اثر نخست با نام «منجی اسلامی: اعتقاد به امام مهدی(عج) در تشیع اثنی عشری» در قطع وزیری و در ۲۳۰ صفحه، با قلم نسبتاً ریز منتشر شده و از یک پیش‌گفتار، شش فصل، یک ضمیمه، یک نمودار و یادداشت‌ها، کتابنامه و فهرست اعلام تشکیل شده است.

فصل‌های کتاب به شرح زیر طرح ریزی شده است:

فصل اول: مقدمه: مهدی (عج)، منجی اسلامی؛

فصل دوم: قائم المهدی، امام منجی دوازدهم؛

فصل سوم: غیبت امام دوازدهم؛

فصل چهارم: امامت امام غایب؛

فصل پنجم: رجعت امام مهدی(عج)؛

فصل ششم: نتیجه‌گیری؛

ضمیمه: ویژگی‌های امام و نظام امامت مستند به کتاب الحجة علامه کلینی؛

فرهنگ اصطلاحات.

نمودار: سلسله امامت در تشیع اثنی عشری و تشیع اسماعیلی.

یادداشت‌ها

اختصارات و کتاب‌نامه انتخابی

نویسنده در پیش‌گفتار این اثر می‌نویسد:

«دانشمندان متأخر غربی، در موضوع مهدویت، تقریباً چیزی ننوشته‌اند و همین امر انگیزهٔ انجام این پژوهش و نگارش این اثر علمی شد؛ طی پژوهش پایان نامهٔ دوره دکتری‌ام، ضرورت بررسی متون غنی و گسترده در این موضوع را احساس کردم، یافته‌های خود را بر علمای دینی عرضه داشتم و با آنها مباحثه کردم، بی آن که توجه دقیق به مبانی علمی جدید را نادیده انگارم. امری که مرا به وصول به این هدف آماده کرد همکاری گسترده و بی دریغ استادها، دانشمندان، دوستان و همکارانی بود که در تورنتو، مشهد مقدس و نجف اشرف داشتم.»

این اثر برای درک تحولات معاصر ایران، که با پیروزی انقلاب اسلامی به تشکیل نظام جمهوری اسلامی انجامید، نیز تحولاتی که در دیگر نواحی جهان اسلام که شیعه از نیروی

اجتماعی و سیاسی برخوردارست، اهمیت زیادی دارد. به طور کلی احادیث اسلامی دربارهٔ ظهور مهدی(عج)، رهبر نجات‌بخش و هدایتگر الهی که از نسل پیامبر بزرگ اسلام(ص) است، سخن گفته‌اند. در تشیع اعتقاد به مهدی(عج) ستونی است که تمام بنای روحانی و باطنی دین بر آن استوار است. در این اثر، ساشدینا با این هدف که

در تشیع اعتقاد به مهدی(عج) ستونی است که تمام بنای روحانی و باطنی دین بر آن استوار است.

عقیدهٔ مهدویت جنبه محوری و کلیدی دارد، موضوع را با روش علمی در منابع اصلی امامیه بررسی و تکامل آیینی این ایده را موشکافانه مطالعه می‌کند. او مفهوم منجی در مذاهب یهودی و مسیحی را با یکدیگر مقایسه کرده و با مفهوم شیعی آن مطالعه‌ای تطبیقی انجام می‌دهد. سپس رابطهٔ بسط یافتهٔ آن را بین مسلمانان شیعی و نظام‌های سیاسی مقایسه می‌کند. منابع اصلی وی در بسط نظریه‌های آئینی مهدویت، بر پایهٔ آثار دانشمندان صدر اول امامیه، که تا زمان غیبت امام(ع) فاصله چندانی نداشته و اندیشه‌های خود را در زمانی گسترش داده‌اند که در جهان اسلام در اقلیت محض بوده‌اند، بنا شده است.

این اثر با روش‌شناسی مطالعهٔ تاریخ اعتقاد به مهدویت ـ و نه خود اعتقاد به مهدویت، موضوع را مورد مطالعه علمی قرار داده است. به همین دلیل: خواننده معتقد و مؤمن باید به این نکته توجه داشته باشد که نگرش نویسنده به موضوع به عنوان یک پژوهشگر مطرح است نه به عنوان یک معتقد و با شیوه تعقل تاریخی موضوع را بررسی می‌کند، نه از جنبه اعتقادی. به عبارت دیگر؛ پژوهش او با هدف تهیهٔ تفسیر مطلوبی از چگونگی یک جامعهٔ مذهبی که تحت نظر جنبه‌های اجتماعی ـ سیاسی، از اعتقاد به مهدویت حمایت می‌کند انجام شده است.

نویسنده با تکیه بر تعالیم امامان معصوم(ع)، که یکی از مؤلفه‌های ایمان را عقلی دانسته‌اند که به بصیرت و معرفت دینی می‌انجامد، این پژوهش را به پایان برده است. این روش در آثار بزرگان فقها و علماء شیعه پیشینه داشته است. به عنوان مثال می‌توان به رساله «مسئلةالوجیزه فی‌الغیبه» اثر علی بن حسین معروف به سید مرتضی (متوفی ۴۳۶ هـ.ق) اشاره کرد که با روش استدلالی درباره طول عمر امام غایب(ع) به بحث پرداخته است. این رسالهٔ ارزشمند که در سال ۱۹۵۵ میلادی در بغداد به چاپ رسیده توسط خود ساشدینا به زبان انگلیسی ترجمه شده است.[۵]

پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، علاقه به مطالعه‌های مذهبی را در میان جوانان مسلمان و معتقد در جهان رشد داد تا نه تنها جنبه‌های اجتماعی و روانی مذهب خود را در جوامع غیر مذهبی غربی، مورد پژوهش قرار دهند، بلکه مذهب خود را به طور کلی‌با بینش و شناخت عمیق بررسی کنند. این امر، باعث شد که پژوهش‌های مذهبی، که محوریت آن بر پایه اعتقاد به مهدویت قرار دارد، وارد مرحله جدیدی شود. تدوین این اثر هم زمان با پیروزی انقلاب اسلامی (۱۳۵۷) در مشهد مقدس صورت گرفته است. در آن زمان، نویسنده برای انجام فرصت مطالعاتی و استفاده از منابع غنی و اصیل اسلامی، در ایران اقامت داشته و تحت تأثیر فضای معنوی و شور و حال ایمان مذهبی آن قرار گرفته است.

این اثر با روش‌شناسی مطالعهٔ تاریخ اعتقاد به مهدویت - و نه خود اعتقاد به مهدویت-موضوع را مورد مطالعه علمی قرار داده است.

این اثر کتاب نامهٔ نسبتاً جامعی دارد که مآخذ آن می‌تواند دانشمندان، دانشجویان و پژوهشگران را در به دست آوردن اطلاعات بیشتر در زمینه مطالعاتی با موضوع مهدویت، یاری بخشد. هم چنین این اثر یک واژه نامهٔ فنی را به همراه دارد که مفاهیم و اصطلاحات فنی مرتبط با مهدویت را با تعریف دقیق آئینی، کلامی و فقهی آن ارایه می‌دهد و خواننده را از مراجعه به آثار متعدد و فرهنگ نامه‌های گوناگون بی‌نیاز می‌سازد.

نویسنده در ضمیمهٔ این اثر، با نام «ویژگی‌های امام و امامت»، باب‌های کتاب الحجة کافی را (بیش از ۱۳۰ باب) با یک طبقه‌بندی ابتکاری و علمی، با آوردن عناوین اصلی و فرعی و رعایت ترتیب روایت‌ها آورده است. این کار وی انگیزه مطالعه عمیق‌تر را تقویت می‌کند و مراجعه به منبع اصلی و به علاوه روایت‌ها را آسان می‌سازد.

در عین حال، در اصل پایان نامه دکتری ساشدینا نکته‌هایی ذکر شده که قابل تأمل است و نیاز به نقادی دارد که در این جا به بررسی آن می‌پردازیم (مأخذ شماره ۱):

ساشدینا اعتقاد دارد (صفحه ۱۳۷) انتصاب ابوالقاسم حسین بن روح نوبختی به عنوان سفیر سوم امام دوازهم(ع)، «باید زیر نفوذ عضو برجستهٔ دیگری از خاندان نوبخت، با نام ابوسهل اسماعیل بن علی[۶]، صورت گرفته باشد». این نظر، محلی از اعراب ندارد؛ زیرا مدرک زیر ثابت می‌کند که ابن روح بیش‌تر به دلیل شایستگی، وفاداری و هوشیاری، به سفارت

ارتقاء یافته است؛ عده‌ای از امامیه از ابوسهل نوبختی، علت این که وی به جای ابن روح به سفارت نرسیده است را جویا شدند و او پاسخ داد:

«آنان (امامان(ع)) بهتر از هر کس می دانند که چه کسی را به این سمت بر گزینند؛ من آدمی هستم که با دشمنان رفت و آمد دارم و با ایشان به بحث می نشینم. اگر آن چه را که ابوالقاسم (ابن روح) درباره امام می داند، می دانستم شاید در حین بحث با دشمنان، می کوشیدم تا دلایلی بنیادی بر وجود امام، ارایه دهم و در نتیجه جای اقامت او را آشکار سازم، ولی اگر ابوالقاسم امام را در زیر جامهٔ خود نیز، پنهان داشته باشد، بدنش را قطعه قطعه کنند تا او را نشان دهد، هرگز چنین نخواهد کرد».[7]

ساشدینا در موضوع تقسیم بندی غیبت به دو دوره کوتاه و طولانی، (صفحه ۱۲۵)، می‌نویسد:

«این نکته توجیه‌پذیر است که بگوییم، تقسیم غیبت به کوتاه و طولانی، ابداع فقیهان امامیه است. در تأیید این تقسیم‌بندی، احادیث یا ابداع، یا تفسیر شده‌اند تا وضعیت را آن چنان که ظاهر شده، با آن تطبیق دهند.»

نظر یه ساشدینا از دقت لازم برخوردار نیست؛ زیرا اعتقاد به دو غیبت، پس از رحلت سفیر چهارم (۳۲۹ هجری قمری) به وجود نیامده، و توسط نعمانی و عالمانی چون: صدوق، خزاز، مفید (متوفی ۴۱۳ هجری قمری) و طوسی (متوفی ۴۶۰ هجری قمری) که دنباله رو او بودند، ابداع نشده است. آنان تنها کاری که کرده‌اند این است که تطابق بین دو غیبت امام دوازدهم و احادیثی که این اتفاق را پیش‌بینی می‌کند، تبیین کرده‌اند.[8] از نقطه نظر تاریخی اخبار زیادی وجود دارد که نشان می‌دهد، احادیثی که دربارهٔ غیبت وجود دارند، قبل از سال ۳۲۹ هـ . ق، یعنی آغاز غیبت کبری، توسط امامیه به کار می‌رفته است. خوشبختانه، کلینی، که در دوران غیبت صغری می‌زیست، این احادیث را در کتاب کافی آورده است.

ساشدینا دربارهٔ کاربرد لقب «مهدی» برای امام دوازدهم(ع)، معتقد است که (صفحه ۸۳) «...مهدویت امام دوازدهم امامیه، بسط بعدی نظریه امامت امام غایب بود که عقیدهٔ معروف ظهور مهدی و ایجاد عدالت و مساوات در جهان را با غیبت طولانی امام دوازدهم، ترکیب می‌کرد».

ساشدینا دربارهٔ کاربرد لقب «مهدی» برای امام دوازدهم(ع)، معتقد است که «...مهدویت امام دوازدهم امامیه، بسط بعدی نظریه امامت امام غایب بود

او، پس از بررسی کتاب‌های زیارات، که جزو آثار علامه مجلسی در کتاب بحارالانوار می‌باشد، به این نتیجه رسیده است. بنا به گفتهٔ ساشدینا، قدیمی‌ترین این زیارات به سلسله اسناد از شخص امام دوازدهم و در پاسخ نامه‌ای که عبدالله حمیری (متوفی ۲۹۰ هجری قمری) به محضر آن حضرت نوشته، روایت می‌شود. ساشدینا می‌گوید: (صفحات ۸۷ ـ ۸۶)

«من متن این زیارت را به دقت بررسی کردم؛ هیچ ذکری از عنوان مهدی دیده نمی‌شود و توسط پیامبر (ص)، امام دوازدهم به عنوان مهدی موعود خطاب نشده است. این نخستین زیارتی است که در این بخش از کتاب زیارات ذکر شده است».

از نقطه نظر تاریخی، در نظریه ساشدینا چندین نکته وجود دارد که محل تأمل است.

نخست: بنابه سخنان منسوب به امام باقر(ع) و امام جواد(ع)، همه امامان عنوان قائم داشته‌اند؛ بدین معنا که اجرا و اقامهٔ فرامین الهی به آن‌ها سپرده شده است (کلنا قائمون بامرالله). به علاوه همگی به عنوان مهدی لقب یافته‌اند؛ با این مفهوم که وظیفه ایشان هدایت مردم به سوی دین خدا بوده است (کلنا نهدی الی دین الله)[۹]. به همین دلیل، در می‌یابیم که در کتاب‌های مربوط به حج یا زیارات، به تمام امامان، «الائمه الراشدون المهدیون» گفته می‌شود.[۱۰] در نتیجه، امام دوازدهم نیز در این معنا عنوان مهدی را داشته است، گرچه این کلمه معنای کاملاً متفاوتی از لقب قائم مهدی که به معنی موعود پیامبر(ص) که قیام به سیف خواهد کرد، دارد.[۱۱]

دوم: در آثار امامیه بین نشانه‌های ظهور قائم و اقدام‌های او پس از ظهور، رابطه ویژه‌ای وجود دارد که در برگیرندهٔ قیام مهدی(ع) است. از این گونه عبارت‌ها روشن می‌شود که امامان(ع) دو عنوان را در مورد یک شخص به کار می‌برده‌اند؛ حدیثی منسوب به امام صادق(ع)، یگانگی بین دو شخصیت را آشکار می‌سازد. یکی از پیروان آن حضرت به نام ابوسعید خراسانی می‌پرسد: «آیا مهدی و قائم یکی هستند؟» حضرت پاسخ می‌فرماید: «بلی».[۱۲]

ساشدینا دربارهٔ نقدی که یکی از مراجع دینی بر بخش‌هایی از این اثر او نوشته پاسخ جامع و مفصلی تهیه کرده است. این پاسخ مبتنی بر روش‌شناسی اثر (در ۳۳ صفحه) و برای

نگارنده فرستاده شده تا همراه با ترجمهٔ این اثر ـ که اجازهٔ برگردان آن را صادراز نگارنده درخواست کرده است، این پاسخ، برای درک موقعیت کتاب یاد شده و فهم مطالب آن راه گشای خوبی به شمار می‌آید.

ترجمهٔ این اثر به زبان فارسی، هم می‌تواند مورد استفاده پژوهشگران حوزه و دانشگاه قرار گیرد و هم به عنوان یک اثر علمی در این مجامع تدریس شود و هم، برای عموم جامعه که از سطح تحصیلات متوسط به بالا برخوردار باشند، مفید افتد.

او خود دربارهٔ اثر دوم با نام «فرمانروای دادگر در تشیع: ولایت مطلقه فقیه در فقه امامیه» می‌نویسد:

«... اندیشهٔ پژوهش در این مورد، زمانی به ذهنم خطور کرد که مشغول نگارش اثر قبلی ام دربارهٔ منجی اسلامی (۲) در مشهد بودم و آن، زمانی بود که انقلاب اسلامی ایران به اوج خود می رسید (۱۳۵۷). در این شرایط فرصت ناچیزی داشتم که در بسیاری از بحث‌های علمی و عمومی دربارهٔ موضوع حکومت اسلامی و ولایت فقیه در دوران غیبت امام دوازدهم(ع)، که بحث روز بود، شرکت کنم. بنابراین، یک طرح پژوهشی در موضوع فرمانروای عادل (السلطان العادل) در شیعه دوازده امامی، نوشتم و در سال ۱۹۸۳ (۶۳-۱۳۶۲) به ایران بازگشتم تا با عالمان دین به مباحثه بپردازم و از کتابخانه‌های غنی آستان قدس رضوی در مشهد و دیگر کتابخانه‌ها در قم، تهران و مشهد بهره جویم. سه سال پیش از آن بدین نتیجه رسیدم که پژوهش کتابخانه‌ای در این موضوع، بی آن که وارد مباحث عمده، با فقیهان امامیه در ایران شوم، ناقص است. بدین منظور، با بسیاری دانشمندان و اساتید دانشگاه‌هایی که رشته‌های معارف اسلامی و الهیات دارند، مباحثه‌هایی انجام دادم. آن چه در این اثر می آید، یافته تحلیلی این مباحث را باز گو می کند.»

این اثر از یک مقدمه، شش فصل، یک ضمیمه، یک واژه نامه فنی، یادداشت‌ها و کتابنامه انتخابی تشکیل شده است و در ۲۸۱ صفحه؛ با قلم ریز و در قطع وزیری به چاپ رسیده است. فصل‌های کتاب به ترتیب زیر ارایه شده‌اند:

۱ـ نیابت امامان شیعه.

۲ـ فقیهان شیعه: رهبران امامیه.

۳ـ نظریهٔ امامت دربارهٔ اقتدار سیاسی.

۴ـ نیابت فقیهان در ولایت قضا.

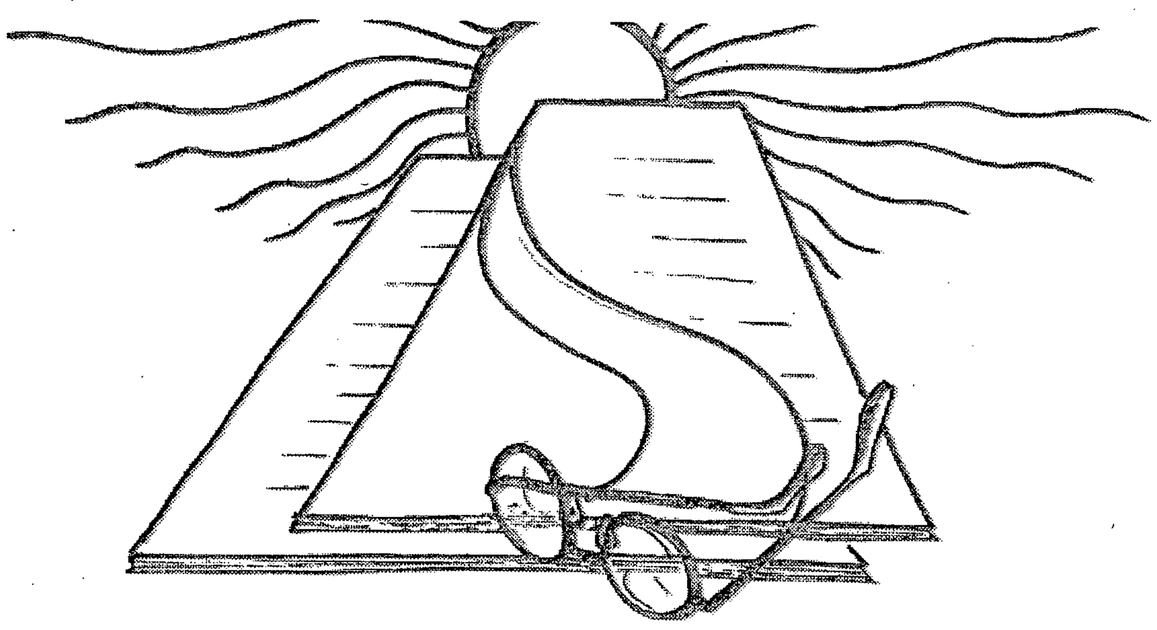

۵ـ ولایت مطلقهٔ فقیه.

۶ـ نتیجه‌گیری.

ضمیمه: سهم امام و خمس در دوران غیبت.

این اثر، نظریهٔ سیاسی جانشینی و نیابت عام امام عصر(عج) در دوران غیبت کبری را با شیوه‌ای منقّح و علمی و با پژوهشی دانشگاهی که هم محتوای اصیل آثار و آرای فقیهان را از آغاز غیبت کبری تا عصر حاضر مرور کرده، ارایه می‌دهد. تشکیل دولت اسلامی، با رهبری آیت الله العظمی امام خمینی(ره)، در پی پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷، اوج تفکر شیعی را به وجود حاکم عادل در دوران غیبت، که از منابع فقهی و الهیات کلاسیک نشأت می‌گرفت، باز می‌تاباند. اعتقاد به ظهور حاکم عادل معصوم و نجات بخش در آخرالزمان، شرایط سیاسی و اجتماعی و اعتقادهای شخصی بعضی از نخبگان، فقها را آماده می‌سازد تا مسئولیت ناشی از نقش حاکم عادل را به عهده گیرند. این حرکت که بر پایهٔ نظریهٔ ولایت فقیه عادل قرار دارد، به بهترین شکل، نظم عمومی و اجتماعی را بر پایه ارزش‌های دینی برقرار می‌کند. ساشدینا با پژوهشی فراگیر در فقه شیعه و سنی و معارف مذهبی آنان به بررسی آثار هر دو مذهب در کتابخانه‌های اردن و ایران می‌پردازد و با دانشمندان و فقهای مطرح و رهبری کنندهٔ هر دو جامعه، به بحث می‌نشیند و اهمیت بنیادگرایی اسلامی مدرن، احیاگری دین و بازتاب آن را در مفهوم ایرانی آن شرح می‌دهد. او نگاهی کم‌نظیر به آثار فکری و کاربردی فقه اسلامی می‌افکند و ارتباط آن را با مفهوم اجتماعی ـ سیاسی جامعه اسلامی مطرح می‌سازد.

تشکیل دولت اسلامی، با رهبری آیت الله العظمی امام خمینی(ره)، در پی پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷، اوج تفکر شیعی را به وجود حاکم عادل در دوران غیبت، که از منابع فقهی و الهیات کلاسیک نشأت می‌گرفت، باز می‌تاباند.

این اثر، جامع‌ترین تحلیل بر یک پدیده اسلامی که از اهمیت حیاتی در زمینه سیاسی ـ اجتماعی، در جهان معاصر برخوردار است، را تهیه و مبانی ولایت فقیه را در آثار فقهاء شیعه مطرح ساخته و گستره و چگونگی تکوین آن را بررسی می‌کند. این اثر می‌تواند برای طلاب علوم دینی، دانشجویان الهیات، علوم سیاسی، تاریخ، سیاست خاورمیانه و مطالعات اسلامی و پژوهشگران حوزه و دانشگاهی هم به عنوان کتاب درسی و هم کتاب مرجع مطرح باشد،

این اثر، جامع‌ترین تحلیل بر یک پدیده اسلامی که از اهمیت حیاتی در زمینه سیاسی ـ اجتماعی، در جهان معاصر برخوردار است، را تهیه و مبانی ولایت فقیه را در آثار فقهاء شیعه مطرح ساخته و گستره و چگونگی تکوین آن را بررسی می‌کند

علاوه بر آن که برای عموم جامعه که از سطح دانش متوسط به بالایی برخوردارند، مفید واقع گردد.

گرچه این اثر ادعای جامعیت دارد، ولی از برخی نظریه‌های فعال در ولایت مطلقه فقیه که در اوایل قرن چهاردهم هجری مطرح شد و به تشکیل حکومت اسلامی در برهه‌ای از زمان و مکان انجامید، غفلت ورزیده است[۱۳]. این موضوع را با نویسنده حضوری در میان گذاشتم و خود آن را پذیرفت که این مطلب را در تکمیل بررسی‌های او، در ترجمه فارسی این اثر می‌توان بر آن افزود.

حامد آلگار، استاد دانشگاه کالیفرنیای آمریکا درباره این کتاب می‌نویسد:

«مسألهٔ ولایت سیاسی و فقهی در دوره غیبت امام دوازدهم(ع) از اهمیت محوری در تشیع برخوردار است. این اثر در موضوع یاد شده، دیدی گسترده و فقهی دارد که بر پایهٔ نقادی آگاهانه و موشکافانه از منابع اصلی استوار است و نقش عمده‌ای را در مطالعات شیعی ایفا می‌کند».

فضل الرحمن، استاد دانشگاه شیکاگو می‌نویسد:

«این اثر به وضوح و سادگی بسط‌های پیچیده در فقه سیاسی شیعه را از آغاز تا عصر حاضر تفسیر می‌کند که به فهم روشنی از موقعیت معاصر ایران می‌انجامد و عطیه‌ای است که موضوع ولایت سیاسی را به روشنی روز در شیعه مطرح می‌سازد و به آگاهی دانشجویان می‌انجامد.»

دکتر ساشدینا سال‌هاست که به درجهٔ استادی در بخش مطالعات مذهبی ارتقاء یافته و در دانشگاه‌های کانادا و آمریکا تدریس و تحقیق می‌کند. وی این دو اثر را در حالی که سمت استادی مطالعات مذهبی دانشگاه ویرجینای آمریکا را به عهده داشت، منتشر ساخته است.

گرچه همانند هر اثر علمی دیگر، آثار او از نقد علمی مبرّا نیست، ولی تلاش و خدمت این دانشمند شیعی در ارایهٔ این آثار ارزشمند، که ترجمه آن‌ها می‌تواند برای فارسی زبانان مفید باشد، شایسته تقدیر است.

در پایان، باید به پیشگاه مقدس حضرت ولی عصر(عج) عذر تقصیر آورد و سخن استاد سخن سعدی شیرازی را دربارهٔ خدای بزرگ که آیینهٔ تمام نمای او، حضرت مهدی(عج) را نیز سزاست، زمزمه کرد و در مطالعه این آثار هم مد نظر داشت:

ای برتر از خیال و گمان و قیاس و وهم
از هر چه گفته‌اند و شنیدیم و خوانده‌ایم
مجلس تمام گشت و به آخر رسید عمر
ما همچنان در اول وصف تو مانده‌ایم

۱. دکتر سید محمدتقی آیت‌اللّهی در سال ۱۳۳۱ شمسی در یک خانواده اصیل روحانی در شیراز چشم به جهان گشود. نَسَب ایشان به برادر گرامی حضرت امام رضا(ع) امامزادهٔ مکرم و جلیل القدر «حمزه» که مرقدش در شهر ری قرار دارد می‌رسد.

او تحصیلات ابتدائی و متوسط و دوره‌های کارشناسی آمار ریاضی و کارشناسی ارشد آمار زیستی را در شیراز سپری کرد و با درجه ممتاز فارغ‌التحصیل دانشگاه شیراز شد.

دوره دکترای آمار زیستی را در آمریکا و دوره تحقیقاتی را در آلمان طی کرد و سپس در سال ۱۳۶۱ به عضویت هیئت علمی گروه بهداشتی دانشگاه شیراز در آمد و بعد با ادامه تحصیل در دانشگاه لندن در سال ۱۳۷۰ با درجه ممتاز و ارائه پایان نامه‌ای در مدلسازی رشد انسان فارغ التحصیل گردید. و سپس دورهٔ فوق دکتری را به مدت سه سال در دانشگاه نیوکاسل انگلستان طی نمود و پس از بازگشت دوره دکترای آماز زیستی را تأسیس نمود.

نامبرده دارای مسئولیت‌های متعددی در سطح دانشگاهی بوده و نیز موفق به کسب افتخاراتی علمی در سطح بین‌المللی شده است.

از آقای دکتر آیت‌اللهی در مجامع علمی طرح‌های تحقیقاتی متعددی ارائه گردیده است و تا کنون ۱۶ جلد کتاب به صورت تألیف، تحقیق و یا ترجمهٔ متون منتشر شده است. ایشان به تاریخ تشیع و ائمه معصومین(ع) و به ویژه موضوع مهدویت علاقه وافری دارد ترجمه تاریخ سیاسی غیبت امام دوازدهم اثر جاسم حسین که تا کنون دو بار به چاپ رسیده کار اوست و اخیراً به درخواست دکتر ساشادینا آثار دانشگاهی او را در مهدویت و نقش فقهاء در دوران غیبت کبری با نقادی علمی ترجمه می‌کند. او به زبانهای انگلیسی، عربی و آلمانی آشنایی کامل دارد.

Shiism" .Ph.D.Thesis/University of Toronto,
The Doctorine of "Mahdism in Imami
۲. Sachedina AA(۱۹۷۹):
Canada.

in Twelver Shiism . New york : State ,
Islamic Messianism : The Idea of the Mahdi
۳. Sachedina AA(۱۹۸۱):
York Press.

University Of New
Comprehensive Authority of the Jurist in
AA (۱۹۸۸): The Just Ruler in Shiite Islam . The
۴. Sachedina
New York : Oxford University Press.

Imamate Jurisprudence.
Imamite Imam, Studia Islamica, ۹۸: ۱۰۹-۱۲۴.
(۱۹۷۸): A treatise on Occultation Of the twelfth
۵. Sachedina AA

۶. از رهبران امامیه که در روزهای آخر عمر سفیر دوم برای تعیین ابوالقاسم به سفارت، حضور داشت.

۷. طوسی، محمدبن حسن، الغیبه، ص ۲۵۵، تبریز، ۱۳۲۲ هجری قمری.

۸. همان، ص ۱۱۰.

۹. الکافی، ج ۱، ص ۳۰۷ و ۵۳۶؛ کمال، ص ۲۶۳؛ الاحتجاج، طبرسی، ج ۲، ص ۲۴۹-۲۵۰؛ اثبات، ص ۱۷۸-۱۷۹.

۱۰. من لایحضره الفقیه، صدوق، ج ۲، ص ۳۷۱؛ التهذیب، طوسی، ج ۶، ص ۱۱۴؛ الغیبه، نعمانی، ص ۴۵.

۱۱. بصائرالدرجات، محمد حسن صفار (متوفی ۲۹۰ هجری قمری)، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، کتاب خطی شماره ۶۵۷، پاورقی ۵۰ الف؛ الکافی، ج ۱، ص ۲۴۳.

۱۲. الغیبه، محمدبن حسن، طوسی، ص ۲۹۶، نجف اشرف، ۱۹۶۵ م.

۱۳. آیت‌اللهی، سید محمدتقی، ولایت فقیه، زیربنای فکری مشروطه مشروعه، سیری در آثار و افکار سیدعبدالحسین لاری، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۳.